

YENİ BELGELER IŞIĞINDA BİTLİS VUKUATI
The Bitlis Case in the Light of New Documents
Dr. Erdal AYDOĞAN*

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı, başta Rusya olmak üzere diğer emperyalist devletlere Osmanlı Devleti'ni paylaşma fırsatı vermiştir. Emperyal her devlet çıkar bölgelerini kontrol altına almak için zaman kaybetmeden harekete geçmiştir. Özellikle Çarlık Rusya, tarihi emellerine ulaşmak için savaş şartlarını fırsat bilmiş, işgal sahası olarak gördüğü Vilayat-ı Şarkıyye'yi ele geçirmek için harekete geçmiştir.

Rusların, bu sahayı ele geçirmek ve buralarda kalıcı olabilmek için attıkları önemli adımlardan birisi bazı Kürt gruplarını elde etmektir. Bu süreçte Kürt milliyetçiliği duygusunun yükselişte olması da Ruslara aradıkları fırsatı vermiştir.

Rusların bu yöndeki faaliyetleri sonucunda önemli başarılar elde ettiği görülür. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'ni meşgul eden ve diğer birçok isyana emsal olan olayların başında Bitlis Hadisesi veya diğer adıyla Şeyh Selim Hadisesi gelmektedir.

Biz bu çalışmamızda, Rusların tahrik ve desteğiyle meydana gelen Bitlis Hadisesini orijinal kaynaklara dayanarak bütün yönleriyle ele almaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Çarlık Rusya'sı, Şeyh Selim, Kürtler, Divan-ı Harp, I. Dünya Savaşı.

Giriş

I. Dünya Savaşı'na giden yolda başta Rusya olmak üzere diğer emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını sağlamak ve en büyük payı alabilmek için yaptıkları bir takım çalışmaların olduğunu söylemek mümkündür. Bu maksatla emperyal devletlerin her birinin kendi çıkar bölgelerini kontrol altına alabilmek için harekete

ABSTRACT

The First World War gave the imperialist countries, primarily Russia, the chance to share the territories of the Ottoman State. Each imperialist state took action immediately to control the territories in which they had interests. Especially Russia found the war conditions as a chance to realise its historical aims and began to act to obtain the Eastern Cities.

On of the most significant steps taken by the Russian to obtain this territory and remain there was to get the support of the Kurdish groups. The fact that Kurdish nationalism was on the rise gave the Russian the chance they were looking for.

It is obvious that the Russian had great successes in such activities. The Bitlis Case, or, Şeyh Selim Case, is among the problems which busied the Ottoman State and caused the break-up of many similar rebellions.

This study is intended to examine the Bitlis Case, which happened with the support and provocation of the Russian, in its all aspects, based on original documents.

Key Words: Czarist Russia, Şeyh Selim, the Kurdish, Military tribunal, World War I.

*Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, erdalaydogan@atauni.edu.tr

geçtikleri görülmüştür. Bunların arasında özellikle Çarlık Rusya, tarihi emellerine ulaşabilmek için yaşanan gelişmeleri lehine çevirmek konusunda çok ciddi faaliyetler içinde olmuştur.

Emperyalist Rusya, çıkar alanı olarak gördüğü Vilâyât-ı Şârkiyye'yi -ki Kayseri'nin doğusunu düşünmek gerekir- ele geçirmek ve buralarda kalıcı olabilmek için bazı Kürt gruplarını ve Ermenileri elde edebilmek amacıyla yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Çar Rusyasıyla Kürt grupları arasındaki müttefik olma durumu XVIII. yy'a kadar inmektedir. Diğer Avrupalı devletler gibi Rusya'nın da Osmanlı ülkesinde kalıcı olabilmek için sağlam politik argümanlara ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Bundan dolayı Kürtler ve Ermeniler, Rusya açısından en kolay elde edilebileceğine inanılan politik argümanlardı. Kürtlere duyulan bu ilgiyi canlandırmak için Rusya'da Kürt enstitüleri kurularak buralarda Kürtlerle ilgili çalışmalara hız verilmiştir.¹

Bu politik ilgi XIX yy'da yaşanan yeni siyasî ve iktisadî gelişmelerle değişik boyutlar kazanmıştır. Özellikle batılı güçlerin baskısıyla hayata geçirilen reformlar, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde "siyasi dengeyi bozmuş, var olan toplumsal ve siyasi yapıları oldukça değiştirmiştir". Bu değişimde Bruinessen'in dikkat çektiği bir diğer gelişme "Fransa, İngiltere, Almanya ve Amerika'dan yöredeki Hristiyanları kendilerinin millî kiliselerine döndürmeye çalışan misyonerlerin bölgeye girişleriydi. Hristiyanlar arasında yürütülen bu misyonerlik çalışmaları bölgedeki Hristiyan-Müslüman ilişkilerini dramatik bir şekilde etkilemiştir" (Bruinessen 1992: 106-107).

Çar Rusyası'nın Kürtlere duyduğu ilgi, Rusya'nın Osmanlı topraklarını elde etme iştiağıyla paralel yürütülmüştür. Öyle ki Kürt grupları Rusya'nın doğal müttefiki olarak görülmüştür. Bu durum politik olarak kendilerini yönetmek isteyen Kürt aşiretlerinin merkezi idareye yani hem Osmanlı'ya hem de İran'a karşı duruşlarını etkilediği gibi Rus ordusunun ileri harekâtlarında da bu gruplar büyük destekler vermiştir. Rusya, 1878 Berlin Kongresi'nden istediğini alamayınca ilgisini Uzakdoğu'ya kaydırmıştır. Fakat burada da 1904-1905 yıllarında Japonya ile giriştiği savaşlarda büyük yenilgiler yaşayınca bir müddet içe kapanmıştır. Bir süre sonra da kaybettiği prestijini yeniden kazanmak için Osmanlı Devleti'ne dolayısıyla da Vilâyât-ı Şârkiyye'ye dönük çalışmalarına hız vermiştir. Rusya, Kafkasya, İran ve Osmanlı ülkesindeki ajan ve diplomatları aracılığıyla politik malzeme olarak gördükleri Kürtleri elde etmeye çalışmışlardır. Özellikle İttihad ve Terakki'nin öncülüğünde başlatılan modernleşme çabalarından olumsuz etkilenen Abdürrezzak, Şeyh Taha, Simko gibi Kürt liderlerle yakınlaşma yolları aramışlardır. 1912 Balkan Savaşları'nın vuku bulması Rusya'nın çalışmalarına ivme kazandırmış, bölgedeki Rus konsoloslukları aracılığıyla Kürt liderleri Tiflis'e, St. Petersburg'a davet ederek Osmanlı'ya karşı isyan etmelerini ve Rusya ile iş birliği yapmalarını sağlamaya çalışmışlardır (Reynolds 2003a: 547-549). Ayrıca Çarlık

¹"Kürdoloji bir bilim olarak Rusya'da doğup gelişmeye başladı. Böylece Kürdolojinin ana vatani Çarlık Rusyası oldu. 19. yüzyılda bölgede başlayan savaşlar sonucunda, Ruslar Kürtler ile olan kontaklarını daha da geliştirerek, Kürtler ile yakından ilgilenmeye başladılar...Rusya'da Kürtler üzerine yapılan çalışmalar, P.S. Pallas'ın (1741-1811), hazırladığı "Tüm Diller ve Lehçelerin Karşılaştırmalı Sözlüğü" adlı dilbilimsel araştırmasıyla başlar." Rohat Alakom, Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987), İstanbul 1991,

Rusya ve Avrupalı devletler, Berlin Kongresi'yle uluslararası soruna dönüşen Ermeni Sorunu için Vilâyât-ı Şârkiyye'de idari reformların yapılması maksadıyla Osmanlı Devleti'ne baskılarını artırmış, aylar süren diplomatik temaslar sonucunda Osmanlı Hükümeti, 8 Şubat 1914'te bölgede idari ıslahatlar yapmak üzere karar vermiş ve yabancı müfettişlerin bölgeye tayinini yapmıştır (Somakian 1995: 49-50).

Görüleceği gibi Rusya meselenin stratejik önemini ön plana çıkarmıştır. Bölgede hem Ermenileri hem de Kürtleri kazanmak suretiyle Osmanlı'ya karşı birliktelik kurmak istemiştir. Bu maksatla da idari ıslahatlar yoluyla Ermenileri, ajanları vasıtasıyla da bir takım imkânlarını kullanarak Kürtleri Osmanlı'ya karşı kullanmak istemiştir (Aydoğan 2007: 302).

Aşağıda da görüleceği gibi 8 Şubat 1914 Yeniköy Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra tarihte Molla Selim ya da Bitlis Vukuatı/Hadisesi diye bilinen gelişmelerin tesadüfi olmadığına, Rusya'nın bu ayaklanmada önemli rolü olduğuna dikkat çekilecektir.

A-Bitlis Hadisesi ve Rusya'nın Rolü

8 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı Devleti ve Rusya Vilâyât-ı Şârkiyye'de yapılacak ıslahat projesini imzalamışlardı. Bu aşamadan sonra Rus ve Ermenilerin Vilâyât-ı Şârkiyye'ye yönelik çalışmalarına hız verdikleri görülmektedir. Ermeniler, Umumi Müfettişlere murahhas olarak komitacıları atamış, Taşnaksütyun Komitesi ise merkezini Erzurum'a naklederek kongre çalışmalarına başlamıştı (Bayur 1991: 4).

Ruslar, ıslahat projesiyle avuçları içine aldıkları Ermenilerden sonra bölgede yaşayan Müslüman Kürtleri de elde etme çabası içinde oldular. Rusya açısından Vilâyât-ı Şârkiyye'ye nüfûz etmek için her iki tarafı da elde tutma mecburiyeti vardı. Bu maksatla Kürtler arasında nüfuz sahibi olan aşiret reislerinden Simko, Abdürrezzak gibilerini² yanlarına çekmek adına birçok yolu denemekten geri durmadılar. Kürt milliyetçiliğini bir araç gibi kullanmayı düşünen bu işbirlikçiler, Ermenilere tanınan ayrıcalıkların sözde Kürtlere de verilebileceğine inanmalarından dolayı Ruslarla her türlü işbirliğine açıldılar. Bayur'a göre Ruslar Kürtleri elde etme noktasında; dağıttıkları büyük paraların da etkisiyle bilgisiz cahil tarikat şeyhleri ve aşiret reislerinin sayesinde bunları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırma hususunda hiçte zorluk çekmemektedir. Böylece Rusya bir taşla iki kuş vurmaya çalışıyordu. Bir taraftan Kürtlerin bu tür eğilimleri için Osmanlı Devleti devamı bir surette endişeyle çalışacak, büyük gayret gösterecek, maddi ve manevi açıdan zarar görecekti diğer taraftan da Kürtlerin Rus parası alarak (Bayur 1991: 188). bu işlere giriştiklerini, gerektiğinde bir propaganda malzemesi olarak kullanabilecekti.

Birinci Dünya Savaşı arifesinde İngiltere'nin Van'daki Konsolos yardımcısının verdiği bir rapor Rusya'nın Osmanlı Devleti hakkındaki yeni politikaları izah ederken ünlü Kürt liderlerden biri olan Abdürrezzak'ın Rusya'nın himayesinde bir otonom Kürt yönetimi için propaganda faaliyetlerine başladığını yazmaktaydı (Bayraktar 1996: 219).

²"İran ve Kafkasya'da Rus amaline hizmet iden Abdürrezzak'ın şu sırada Rusların elinden alınması muvafık görülerek...", B.O.A, DH-ŞFR, 43/245.

Bu tür çalışmalar bölgedeki Ermenileri rahatsız etse de Rusya açısından her iki tarafta aynı maksat etrafında çalışacaktı.

Rusya'nın yukarıda özetle verilmeye çalışılan Vilâyet-ı Şârkiyye'deki bu eylemlerinde başarılı olduğu da görülmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'ni uğraştıran ve birçok Kürt hareketine örnek teşkil etmesi mümkün olan olayların başında Bitlis Ayaklanması gelmektedir.

Şu halde Rus tahrik ve desteğiyle meydana geldiğinden emin olunan Bitlis Ayaklanmasının sebepleri şöyle sıralanabilir:

- 1 İsyancı kesimin İttihat ve Terakki yönetimine duyduğu tepki, yani Hükümetin Vilâyet-ı Şârkiyye'de gerçekleştirmek istediği reformlarda çıkarları baltalanacak şeyh ve reislerin tepkisi,
- 2 Rusya'nın Bitlis Konsolosluğunun tahrik ve teşviki (Bayraktar 1996: 215),
- 3 Bitlis'in stratejik öneminin Ruslar tarafından kullanılmak istenmesi,

Bunun için Bitlis Ayaklanması bir Rus komplosuydu. Balcıoğlu'nun yerinde ifadesiyle; "Rus Konsolosluğu'nda başlayan, Rus Konsolosluğu'nda biten bir isyandır. Rusların dini ve toprak aristokrasisini kullanarak meydana getirdiği" (Balcıoğlu 1992: 4) bu ayaklanma II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki Osmanlı-Rus dostluk çabalarını zedelediği gibi Rusların gerçek niyetlerini bir kez daha ortaya koyması bakımından da anlamlıdır. Kürt liderlerinden Abdurrezzak Bedirhanî de bu tezi otobiyografisinde doğrular ifadeler kullanmıştır. Bu konuda şu ifadeler dikkat çekmektedir:

"Tiblis'te Sayın Stolis'in yardımlarıyla Kafkasya birliklerinden sorumlu. General Vurdeniç ile karşılaştım. Bu karşılaşmada; "benim Botan'a gidip, ailemle ilişkiler geliştirerek, güçlerimle Bitlis'e saldırıya geçmemi istedi".

Bana lazım olabilecek tüm ihtiyaçları birlikte değerlendirdik. Belirlediğimiz planı iki ayda hayata geçirmemizin imkânı yoktu. Çünkü Nisan ayma kadar yollar tamamen karla örtülüdür. Sohbet ederek, bu konuyu sonra ele almamız gerektiğinin kararına vardık. Ancak şimdi bu planı kaleme almam lazım. Kolontayevskiy'e vererek hazırlıklarımı tamamlamasını sağlamamız gerekir.

Onlardan 500 süvarinin tüm ihtiyaçları devlete (Rusya'ya) ait olacak. Ayrıca 1.000 Kürt savaşçısının da beslenme, erzak ve silah ihtiyacı ilk etapta karşılanacak. Ayrıca iki top, iki makineli tüfek ile bir kaç Rus subayını da emrime verecekler. Bu gücümle Hakkâri üzerinden Botan'a gidecektim. Halkı burada ayaklanmaya hazırladıktan sonra Musul, Mardin Sancağı'ndan, giderek Bitlis'i ele geçirecektik. Oradan da Dersim'e geçecektik. Bu şekilde düşman güçleri bizim ile Rus askerleri arasında kalacaktı."(Abdurrezak Bedirhan 2000: 57-58)

1-Bitlis Hadisesinin Başlaması ve Hükümetin Aldığı Tedbirler

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Bitlis, hem Osmanlı Devleti'nin hem de emperyalist devletlerin önem verdiği yerlerden biriydi. Müslüman ahali arasında Ermeni

nüfus da mevcuttu. Ermeniler ticaretle uğraşıyorlar ve bölgede zengin bir hayat sürüyorlardı. Bitlis'te çoğunluk Türk ve Kürtlerden meydana gelmekteydi. Coğrafi konumu itibariyle karayolu ve nehir taşımacılığıyla Diyarbakır üzerinden Arabistan ve Basra Körfezi'ne uzanan doğu sınırının stratejik önem arz eden yeri idi (Pekdemir 1957: 1)

Bitlis Olaylarıyla ilgili üç isim dikkat çekmektedir. Bu üç isim de Hizan Kazası'nın nüfuzlu şeyhlerindendir. Başta Gayda Tekkesi Şeyhi Şehabeddin, aynı tekkenin idari işleriyle meşgul amcazadesi Seyyid Ali ve Şeyhin Halifesi Molla Selim gelir. Bu üç isim de halk üzerinde nüfuzlu şahsiyetler olduğu kadar, Van Bölgesi'nde tekke sahibi Seyyid Taha ile de rabitaları vardı ((Balcioglu 1992: 171).

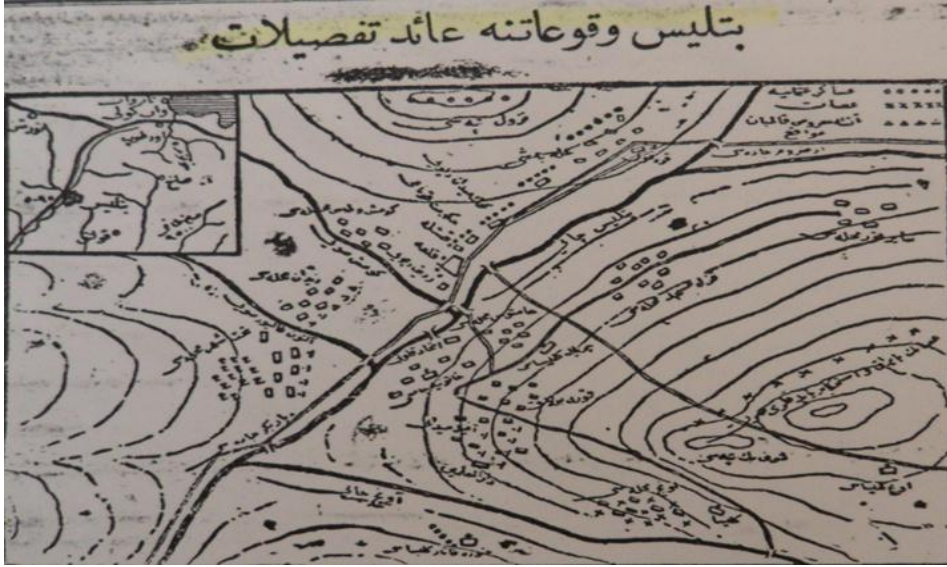
Bitlis Ayaklanması'ndan önce ve bu ayaklanmanın provası sayılabilecek bir gelişme yaşandı. Gayda Tekkesi Şeyhi Şehabeddin'in müridlerinden olan Seyyid Ali, "Şeriflik"³ iddiasında bulunarak bir takım faaliyetler içinde olmuş, bu maksatla Ermenilerle görüşmeler yapmış hatta ortak hareket kararı bile almışlardı. Ayrıca 1913'te Molla Selim de Muş'ta Surp Garabet Manastırı'yla temasa geçerek Taşnak Komitesi'nden Rahip Vartan Vartabet ile görüşerek işbirliği teklifleri yapmıştı (Balcioglu 1992: 170). Aslında üç yıl önceden planlanan isyan Osmanlı istihbaratınca öğrenilmiş ve yerel yönetimler de bu konuda uyarılmıştı. Hükümetin zamanında aldığı etkili tedbirlerle isyan provası büyümeden bastırılabilmişti (Reynolds 2003a: 549).

Mart 1914 tarihinde isyan provaları yeni boyutlar kazanmaya başlamıştı. Şeriflik ismi altında isyanın başladığına dair haberler kısa sürede etkisini göstermiş ve Hizan bölgesi Kaymakamı bu işin elebaşı olduğu söylenen Molla Selim'in bir an evvel tutuklanmasını istemişti. Jandarma, Molla Selim ve adamlarını Bitlis'e naklederken diğer bir Gayda Tekkesi elemanı olan Seyyid Ali, iki yüz kişilik grupla jandarmaya saldırarak Molla Selim ve adamlarını kaçırmayı başarmış, buradan hükümete karşı isyan ettiklerini ilan etmişlerdir. Molla Selim kısa sürede yüze yakın kabilenin desteğini alarak silahlı 8000 elamanıyla Bitlis'e saldırıya geçmiştir. Selim, isyanına gerekçe olarak da İttihat ve Terakki'nin İslami kuralların dışına çıkmasına ve reformlarla Kürtlere karşı girişilen sinsî hareketleri göstermiştir. Selim yörede yaşayan Hristiyanların tepkisini çekmemek içinde isyanın onlara karşı bir hareket olmadığını sadece kendi haklarını savunmak için olduğunu bildirmiş ve Ermeni, Nasturi ve Keldanilerden de kendilerine destek verilmesini istemiştir (Reynolds 2003a: 550-551).

³Lügatte efendi, bey, beyefendi, reis mânâlarına gelen Seyyid, Resûlullah Efendimiz'in (asm) Hazret-i Hüseyin'den gelen nesl-i pâkine verilen unvandır. Hanımlar için "Seyyide" unvanı kullanılır.

Şerefli, şanlı, şanı yüce mânâlarına gelen Şerif ise, Resûlullah Efendimiz'in (asm) Hazret-i Hasan'dan gelen nesl-i pâkine verilen unvandır. Seyyid mefhumunun Farsça karşılığı ise "Mirza"dır. Seyyid ve şerif kelimeleri için sadece örfte böyle bir ayırım yapılmış olmakla beraber, sonuçta her iki kavram da Hazret-i Peygamber'in (asm) pak neslini ifade etmiştir. Hatta önceleri her iki nesle seyid denmiş, sonraları bunlardan Hazret-i Hasan'ın nesline şerif denmiştir. Şimdilerde ise her iki pak neslede seyid denmektedir. http://www.nur.org/tr/islamiyet/nurkutuphanesi/Seyyid_ve_Serif_Uzerine_III356

Bu aşamada olup bitenden haberdar olan hükümet de gerekli çalışmalara başlamış ve aldığı istihbaratların doğruluğunun araştırılmasını istemiştir. Dahiliye Nezareti'nden Bitlis'e çekilen bir telgrafta şu ifadeler kullanılmıştır: "...Şeyh Şehabeddin ve Seyyid Ali hakkında ne gibi malumat mevcuttur. Geçen sene Karçıkan vukuatında üç gün askerle müsademe etmiş ve bu gibi harekate ön ayak olmaya alışmış oldukları anlaşılan Haruslilerin (?) bu meselede dahil ve müşareketleri var mıdır? Ne gibi esaret ve ilcaata ve ne dereceye kadar hangi cihetlerde harekâta lüzum hiss olunuyor".⁴

Bitlis Vukuatına Ait Tafsilat

Bu üç zatın cahilce hareketleri bir müddet sonra iyice aleniyet kazanmıştı. Büyük ayaklanma için Molla Selim adam toplayarak bölge halkının desteğini sağlama gayretleri sürerken Selim, Tekke'nin müşşidi olan Şeyh Taha ile de temasını artırmıştı. Şeyh Taha, o sıralarda Rusya'daydı. Bölgedeki gelişmeleri öğrenir öğrenmez ayaklanmaya adamlarıyla birlik katılmak üzere İran'a gelmişti. Molla selim için Rusya'dan Bedirhane Abdürrezzak ile silah, para ve adam gönderilmiş, ayrıca Abdürrezzak Rus yardımlarının en kısa sürede kendilerine ulaştırılacağına dair bir de mektup yazmıştır (Reynolds 2003b: 127).

Seyyid Taha'nın da hükümete karşı açıktan açığa kışkırtılması hükümeti rahatsız etmekteydi. Böyle kritik günlerde birlik ve beraberliğin tesisine inanan Hükümet, Bitlis merkezine bir harekâtın olacağını öğrenince Bitlis Valisi, bunlara Bitlis eşrafından ve meşayihden oluşan bir Heyet-i Nasiha göndermişti. Nasiha Heyeti, ilk etapta başarılı olmuş olmalı ki Molla Selim, Bitlis'e kadar gelmiş ve pek ziyade memnuniyet dolu bir

⁴"Şimdiye kadar merkez ve mülhakat vilayetde ne kadar kuvvet can ve temşid edilmiştir.". B.O.A, DH-ŞFR, 39/208.

hava edinilmişti. Bilahare Molla Selim, Vali'nin kendisini ziyaret etmesini istemişti. Ancak Vali'nin böyle bir şey kabul etmeyeceği malumdu. Bilahare Vali, Molla Selim'i makamına çağırmişti. Molla Selim de buna icabet etmemiş ve çekip gitmişti (Reynolds 2003b: 129). Bu esnada Molla Selim, Şeyh Şehabeddin ve Seyyid Ali'ye mektuplar yazarak her üçünün de Hükümet tarafından idamına karar verildiği asılsız haberini yayarak, toplayacakları kuvvetlerle Bitlis'e hareket etmeleri hususunu bildirdi. Meselenin aslı şu idi: Molla Selim'in adamlarından Süleyman adında biri şüpheler üzerine yakalanmış ve yapılan soruşturmasında Molla Selim'in hakkında olumsuz bilgiler verince, savcılık ihtar müzekkeresi çıkarmıştı. İşte bunu Molla Selim idam kararı gibi tasavvur etmişti⁵.

Bu arada Hükümet, Molla Selim'in bu hareketlerini durdurmak için tutuklanması emrini verince Hizan Jandarması harekete geçmiş ve Molla Selim, jandarma tarafından tutuklanmıştı. Daha sonra Bitlis'e getirilirken de yolda adamları tarafından baskın edilerek kaçırılmıştı. Bu durumdan cesaret alan Molla Selim etrafına adam toplamaya hız vermişti (Balçioğlu 1992: 171).

Bu gelişmeler üzerine Bitlis Valisi Mazhar Bey^{*} civar merkezlerden yardım istemişti. Hükümet de bu işin vardığı noktayı Van Valisi Tahsin Bey'den gelen raporlardan öğrenmişti. Bitlis'te meydana gelen hadiseleri irticaî bir hareket olarak değerlendiren Tahsin Bey^{**}, Seyyid Ali ve Şeyh Şehabeddin ve diğer meşayihin Van Vilayeti'ndeki aşairi kıskırtmak için haberler saldıkları ve bu işin perde arkasında da Rusya'nın olduğunu vurgulayan Van Valisi Tahsin Bey, Vali Mazhar Bey'in de bu işlerde telaşlı ve beceriksiz olduğunu söylemiş ve eğer zamanında müdahaleler yapılmazsa bu gidişle "bir Kürt Meselesi çıkaracağız" diyerek Babiâli'nin dikkatlerini çekmişti⁶.

Hükümet Tahsin Bey'in raporunu ciddiye almış olacak ki, Dahiliye Nazırı Talat Bey şu cevabı vermişti: "Bitlis'te bir şeyler kaynamakta olduğu ve Mazhar Bey'in zaaf gösterdiğini ben de hissediyorum. Tedabir-i ibtidaiye olarak Muş'tan Van'dan biraz asker gönderdik, Erzincan'dan da bir alay sevki mukarrerdir. Mazhar Bey'in yerine Mustafa Abdülhalık Bey'i[†] vekaleten veya asaleten tayinde isabet görür müsün ve başka hatırına gelen tedabir var mıdır."⁷

⁵"Bitlis Vukuatına Ait Tafsilat", **Tanin**, 8 Nisan 330/ 21 Nisan 1914, No:1913.

^{*}Mazhar Müfid (Kansu)

^{**}Hasan Tahsin (Uzer)

⁶Tahsin Bey bu raporunda Molla Selim'in hakkında şu ilginç bilgiye yer verdiğini görmekteyiz; "Halife Selim'in bir sene evvel İstanbul'da Şeyh Abdülkadir'e misafir olması ve Kamil Paşa'nın sükutuyla Bitlis'e avdet etmesiyle bu defa adeta ref-i livayı irtica eylemesi pek münasebettir. Halife Selim kürre-i arzın kürriyetini (yuvarlaklığını) iddia edenleri tekfir ve müstehir bir mürtecedir". **B.O.A, DH-KMS**, 16/30, Belge No:3.

[†]Mustafa Abdülhalık Renda'dır. Ülkenin bir çok yerinde öğretmenlik, kaymakamlık, valilik yapmış, Talat Paşa döneminde Dahiliye Nezareti Müsteşarı olmuş, I. Damat Ferit Hükümeti'nce Bursa Valisi iken azledilmiş, Malta'ya bir ittihatçı olarak sürgün edildi. Milli Mücadele döneminde İktisat ve Dahiliye Vekaletleri Müsteşarlığı, İzmir ve Konya Valiliği sonra 1923

Babîlî'nin bu cevabına karşılık veren Tahsin Bey'in görüşleri son derece dikkat çekici ve Hükümet'in Vilâyât-ı Şârkiyye politikasına yön verici tarzdadır. Bu yüzden Tahsin Bey'in cevabını aynen vermeyi uygun buluyoruz.

"Cevap, 6 Mart 330/ 19 Mart 1914, Esasen saika-i irtica olan eşrafı vüçûh-ı memleketi toplayıp Halife Selim gibi sersem ve suhte nezdine dördü vücuhtan (eşraf), dördü ilmiyeden olmak üzere sekiz kişilik bir Heyet-i Nasiha gönderen ve bunların avdetiyle beyne'l ekrağ Hâce Selim'e paye veren Mazhar Bey artık Bitlis'te kalamaz. Mustafa Abdülhalık Bey, istikbalin ümitvar bulunduğunu cesur ve genç bir vali olabilir. Zaten valimiz azdır, belki yoktur. Meslek-i devletleri dairesinde bir kaç vali yetiştirmek selamet-i vatan icabıdır. Siirt Mutasarrıfı, Bitlis'e üçüncü sınıf maaşla bi'l isale vali olur ve gider gitmez mukteza-yı hale göre idare-i örfiyye ilan ederek başta mektubçu olduğu halde bir kaçını memleket haricine atar ve Erzincan'dan gidecek kuvvetle tedabir-i tenkiliyye tevessül ederse zaten yektan ibaret olan meseleden eser kalmaz. Ordu Müfettiş Vekili Erzurum Kolordu Kumandanı Çerkez Ahmet Paşa, Tatar Osman Paşa'nın tavsiyesiyle şu mevki-i mühimme geçirilmişse hata edilmiştir. Bu zat buradaki orduyu zehirlemiş, hükmet-i hazırayı bilhassa Enver Paşa Hazretlerine ilan-ı husumet eylemiştir. Bu yüzden az kaldı orada fenalık olacaktı. Ahmet Paşa, buradan giderken meşbu'-ı kin ve âdâvet olarak ayrıldı. Ve ağzına ne geldiyse söyledi. Vazifeme taalluk etmeyen şu sözleri söylememek için yazmamak istiyorum. Fakat hal zaman bunu icab ettirdi. Tabur kumandanları da katiyyen şayan-ı emniyet değildir. Bu cihetlerin fırka kumandanından tahkik edilmesi daha münasıbdır. Van ve Bitlis'e izam-ı mukarrer jandarma, zabitan ve efradının bir an evvel gönderilmesi de pek lazımdır. Mustafa Bey tayin buyrulur. Bitlis'e gelirse tensib-i alileri dairesinde bir vesile bulup bendeniz de gider tedabir-i mukteziyye birlikte teşebbüs ederiz".⁸

Bu fikir teatisi üzerine olayların devam ettiği bir sırada Tahsin Bey'in önerisi doğrultusunda Siirt Mutasarrıfı Mustafa Abdülhalık Bey, 1914'ün Mart ayında Bitlis'e vali atanmış⁹ (Çankaya 1968: 473, 973; Bayraktar 1996: 20) ve Van'dan iki yüz, Muş'tan da bir tabur asker gönderilmesi için emir verilmişti¹⁰.

Şeyh Selim'in bölgede tahşidatları ve adam toplama çabaları sürerken bir ilginç öneri yine Van Valisi Tahsin Bey'den gelir. Ona göre alınması gerekli tedbirlerden birisi nüfuz sahibi Kürtlerden bazılarını hediye ve para ile hükümete taraftar olmasını sağlamak diğeri de ahali ve memurlardan bazılarını başka yerlere mecburi iskâna tabi

yılında Meclis'e Çankırı Milletvekili olarak katıldı. Maliye Vekili, 1935'te de TBMM Başkanlığı... gibi birçok görevi başarıyla yapmış bir devlet adamıdır.

⁷B.O.A, DH-KMS, 16/30, Belge No:1/1; B.O.A, DH-KMS, 16/30, Belge No.2.

⁸B.O.A, DH-KMS; 16/30, Belge No.4.

⁹Siirt Mutasarrıfı Mustafa Abdülhalık Bey'e Şifre,

Bitlis Vilayeti'ne tayiniz irade-i seniyye iktirân etmiş olduğundan serian Bitlis'e hareketle vusulünüzün iş'arı..."; B.O.A, DH-ŞFR, 39/62; B.O.A, DH-ŞFR, 39/63.

¹⁰B.O.A, DH-ŞFR, 39/7.

tutmaktı. Elbette bu işler için de paraya büyük ihtiyaç duyulmaktaydı¹¹ ve hükümet de gereğini yapmaktan geri durmadı¹².

Babîâli ve Vilâyât-ı Şârkiye arasında bu görüşmeler ölçüsünde alınan tedbirler devam ederken, asilerin Bitlis üzerine hücum edecekleri iyice anlaşılmış ve yeni Vali de yorulmak bilmez bir azimle çalışmalarına devam etmekteydi. Nihayetinde Molla Selim Bitlis kapılarına dayanmış¹³ Şeyh Şehabeddin, Seyyid Ali ve kendileriyle hareket edecek diğer şeyh ve reisleri beklerken yine hükümet, Molla Selim'e Şeyh Şehabeddin'in katılıp katılmamasını önemsemiş olacak ki, hakkında sürekli bir şekilde rapor istemekteydi¹⁴. Bunun için de Diyarbakır ve Bitlis vilayetlerinin sık sık dikkatleri çekilmiş ve buralardan gelebilecek tehlikeler için zamanında tedbir alınması istenmişti¹⁵.

Mesela Diyarbakır Vilayeti, Bohtan mıntıkasında bulunan aşiretlerin Bitlis havalisinde Kürt hareketına katılmaması için askeri kumandanlarla fikir teatisinde bulunarak gerekli tedbirlerin alınması istenmişti¹⁶.

Hükümetin bir diğer endişesi de, Bitlis olaylarının başarıya ulaşması halinde diğer bölgelerde de benzer olayların yaşanacağıydı. Bunun için de Erzurum Vilayeti'ne çekilen şifre telgrafta, "o havali Kürdlerinde ve alehusus Kiği ve mülhakatında bir hareket-i mahsus olub olmadığının işarı" istenmekteydi¹⁷.

Hükümetin aldığı tedbirler arasında bir diğeri de isyancı eşraf ve şeyhlere karşı hükümete yakın eşrafın para, hediye, silah ve cephane verilmek suretiyle askeri kuvvetler bölgeye gelinceye kadar geçici organize edilmesi gibi tedbirlere tevessül edilmişti. Ancak alınan tedbirler çerçevesinde askeri kuvvetlerin zamanında isyan mahalline gelmesi

¹¹B.O.A, DH-KMS, 19/27, Belge No:2.

¹²"Van Vilayeti'ne

Cevap.. Mestureden bin lira bittahsis maliyeden tezkirat yazıldı". B.O.A, DH-KMS, 19/27, Belge No.1/1.

¹³"Molla Selim bu arada kendi yandaşlarına etki edebilmek için olmadık uydurma kerametler öne sürüyordu. Mesela başarı Allah tarafından bunlara verilecekmiş, güller atılsa da şeyhler elleriyle yakalayacakmış, hatta boynunda asılı duran torbadaki toprakları askerlerin tarafına septiği gibi hepsi derin bir uykuya dalacakmış..." **Tanin**, 8 Nisan 330/ 21 Nisan 1914, No.1913.

¹⁴"Şeyh Şehabeddin Kürd hareketına iştirak idip itmediğinin ve üzerinde zuhur iden mektubun kendi tarafından mı yoksa başkalarının zor... ve teşviki olarak mı tehhür edildiğinin..." **B.O.A, DH-KMS,16/30, Belge No.4.**

¹⁵"Bitlis meşayihinden Şeyh Celaleddin ve Abdürrezzak ve emsali bazı eşhasın Midyat ve Cizre taraflarına tahrik-i aciz bazı telkinat ifa eylemekde oldukları Diyarbakır Vilayetinin işarından anlaşılmış ve hareketin mevzii bir halde kalması için ifadatın akim kalmasına çalışılması cevaben bildirilmiş. Bahs olunan Şeyh Celaleddin Hizanlı Şeyh Şehabeddin olması memul bulunduğundan iş'ar-ı sabık vechile mıntıkasıyla civarının Bitlis'le iştiraki hususuna katiyyen meydan verilmemesi..." **B.O.A, DH-ŞFR, 39/173.**

¹⁶"Bu cihet taht-ı temine alınmak şartıyla Nusaybin'de mevcut kuvvetin bu esasın teminine tahsisi..." **B.O.A, DH-ŞFR, 39/190.**

¹⁷B.O.A, DH-ŞFR, 39/178.

üzerine yukarıda bahsedilen tedbirden vazgeçilmiş ve onlara dağıtılan silah ve cephane yine bir tedbir olarak geri toplatılması istenmişti¹⁸.

Hükümetin yaptığı hazırlıklar sürerken Molla Selim ve yandaşları 12 Nisan'da Bitlis'e saldırmış, şehrin doğu kesimini işgal etmişlerdi. Hükümet kuvvetleriyle şiddetli çarpışmalar olmuş ve durumun ciddiyet kazanması üzerine Enver Paşa IX. Kolordu birliklerinin zaman kaybetmeden Bitlis'e yardım etmesini emretmiş, ancak bu birlikler Bitlis'e varmadan, asiler mevcut hükümet kuvvetleri karşısında yenilmiş ve şehrin önemli noktaları yeniden ele geçirilmişti¹⁹. Çarpışmaların devam ettiği sıralarda asilerin yenileceği kanısı Rus konsolosunda oluşunca konsolos, koruma görevlisini Vali Bey'e göndererek kendisi meseleye etki etmek istemişti. Rus konsolosu savaşı taraflar arasında aracı olup görüşmeler yapmayı önerdi, fakat Abdulhalik Bey Rusya'nın teklifini reddetti (Reynolds 2003b: 129). Bu gelişmeleri Bayur şöyle anlatır: "Kavas Konsolos tarafından Valiye der ki: Eğer siz ateşi keserseniz ben de saldırılara ateşi kesdiririm. Vali reddeder; Kavas: Konsolos sizi gelip görmek istiyordu Vali: Olduğu yerden çıkmasını karşılığında bulunur" (Bayur 1991: 189).

İsyanın bastırılması aşamasında Hükümetin takip ettiği sağduyu kadar yöntem ve tavırları da bir o kadar önemliydi. Bu süreçte Hükümetin yanına almayı başardığı diğer aşiret reisleri ve şeyhlerin de bu başarıda fevkalade bir yeri vardır. Yapılan bu yardımlara bir jestle cevap vermeyi düşünen Hükümet, Bitlis Hadisesi'nde iyi niyetleri görülen bazı zevatın nişanla taltif edilmeleri için Padişaha müracaat etmiş²⁰ ve 12 Mayıs 1914 tarihinde irade-i seniyye alınmıştı. Bu irade-i seniyye de şöyle denilmektedir:

"Bitlisli Hacı Necmeddin Efendizade Şemseddin ve Bitlis'te mukim Küfrevî Şeyhizade Şeyh Abdülbaki ve Hacı Fazıl Efendizade Şeyh Mehmet ve Şeyh Fetullah Efendizade Şeyh Alaeddin ve Norşin'de mukim Şeyh Ziyaeddin Efendilere beşinci rütbeden Mecidî nişan-ı alisi ita edilmiştir"²¹.

¹⁸B.O.A, DH-ŞFR, 39/197.

¹⁹"Bitlis Hadisesinden dolayı tertip olunan kuva-yı askeriye mahalline vasıl olarak tedâbir-i lazime ittihaz kılınmış ve ahalinin muavenetine bittabi lüzum kalmamış..."B.O.A, DH-ŞFR, 39/183.

²⁰"Bitlis hadise-i zailebi esnasında askere muavenet için adamlarıyla teslimiyeti teklif eden ve en evvel silah alan Bitlisli Hacı Necmeddin Efendizade... vs."B.O.A,DH-ŞFR, 21/551. Belge No.101."...Usatın sürat-i tenkili ile hadisenin men-i tevessü ve izalesi yolunda bezl-i faaliyet ederek hükümete karşı sadakat ve merbutiyetlerini isbat eylemiş olan ve hizmetlerinden bihakkın istifade edilen efendilerin "beşinci rütbeden Mecidiye nişan-ı aliyesiyle taltifleri..." B.O.A, DH-ŞFR, 21/55, Belge No.2/1.

"Bitlis Vilayetine,

Cevap.. Bitlisli Hacı Necmeddin Efendizade, Şemseddin ve Bitlis'te Küfrevî Şeyhizade Şeyh Abdülbaki ve Hacı Fazıl Efendizade Şeyh Mehmed ve Şeyh Fethullahzade, Şeyh Alaeddin ve Norşin'de Şeyh Ziyaeddin Efendilere beşinci rütbeden Mecidî nişan-ı alisi itası bilistizan irade-i seniyye-i Hazret-i hilafetpenahiye iktiran edildi." B.O.A,DH-ŞFR, 21/55, Belge No.3/1.

²¹B.O.A,DH-ŞFR, 21/55 Belge No.4 "...Efendilere beşinci rütbeden mecidi nişan-ı alisi itası hakkında şerefşudur buyurulan irade-i seniyye Hazret-i Padişahinin bir suret-i müsaddıkası leffen takdim kılınmış olmakla" B.O.A, DH-ŞFR, 21/44, Belge No:5, "...İhsan buyurulan beşinci rütbeden

Asiler amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayınca başta üç şeyh olmak üzere isyancılar Bitlis'te Rus Konsoloshanesine sığınmaktan başka çare görememişlerdi. Bunun üzerine yeni Bitlis Valisi, bu asilerin hükümete teslim edilmesini istemişti. Ancak Konsolos İstanbul'da Rus Büyükelçisinden aldığı emir doğrultusunda bunları kendilerine teslim edemeyeceğini söyleyerek Osmanlı ve Rusya devletleri arasında yeni bir diplomatik krize sebep olmuştu (Bayur 1991: 189).

Böylece Rusların Kürt eşkıyasıyla birlikte yapmak istedikleri ayaklanmanın başarısızlığa uğraması Ruslarla şeyhler arasındaki organik bağı ortaya çıkarmış, Bitlis halkına ve bu yollara tevessül eden Kürtlere de bir anlamda işin gerçek yüzünü göstermiştir.

2- Bitlis Divan-ı Harbî'nin Kurulması ve Sonraki Gelişmeler

Bu sırada Bitlis'te sükûnetin sağlanması için sıkıyönetim ilan edilmiş (Balcioglu 1992: 171) ve asilerin yakalanması için çalışmalara hız verilmişti. Bitlis Rus Konsolosluğu'na sığınan Molla Selim ve arkadaşlarının iadesi için Hükümet büyük bir kararlılık çerçevesinde eski Vali Mazhar Bey zamanında hazırlanan; Molla Selim'in Ermeni olaylarındaki rolü, katliam, gasp ve şekavetten ahaliyi hükümete karşı silahlı teşvik ve tahrik gibi suçlardan tutuklanma müzekkeresinin yeniden hazırlanarak İstanbul'a bildirilmesi istenmişti²². İstanbul'da da Hükümet krize sebep olan Molla Selim ve arkadaşlarının iadesi hususunda Rus Büyükelçiliği ile sıkı pazarlıklar yapmaya devam etmekteydi. Bu çerçevede yapılan pazarlıklardan birisi de Trabzon hapisanelerinde bulunan Rus ajanı... vs. suçlardan tutuklanan Rus mahbuslarının Molla Selim ile mübadelesinin yapılmasıydı ki bunun için bu şahısların firar etmelerine fırsat verilmemesi hususunda yetkililerin dikkatleri çekilmekteydi²³.

Gelinen bu noktada Bitlis'te Divan-i Harbî kurulmuş olaylarla ilgili olarak yakalanan 122 kişinin yargılanmasına başlanmıştı (Balcioglu 1992: 173).

Mecidi nişan-ı zişanlarına ait beratlar leffen savb-ı alilerine irsal kılınmıştır". **B.O.A, DH-ŞFR, 21/55.** Belge No.6/1.

²²"Molla Selim'in Rusya Konsolatosundan alınmasını temin için merkumun Ermeni vukuatına iştirak ve şimdiye kadar katl ve gasp ve şekavetten ve ahaliyi hükümet aleyhine müsellehan sevk ve tahrik gibi ceraimden birini veya bir kaçını irtikap etmiş ise derhal adliyeden tevkif müzekkeresi çıkarılarak..." **B.O.A,DH-ŞFR, 40/18.** "C.2.Nisan 330. Konsolosun infialine ehemmiyet verilmeyerek takidatta devam olunması tavsiye olunur, Dahiliye.Nazırı" **B.O.A,DH-ŞFR, 40/24.**

²³"C. 24 Nisan 330, eşhas-ı merkumenin Bitlis'te Rusya Konsoloshanesine iltica iden mahud Molla Selim ile mübadeleyi düşünülmemekte olduğundan iş'ar-ı ahare kadar taht-ı nezaret ve muhafazada bulundurulurken firarlarına meydan verilmemesi." **B.O.A,DH-ŞFR, 40/179.** "Molla Selim'in Konsolos.ane'den firara muvaffak olduğu hakkında bir rivayet vardır. Hakikat-i halin sürat-i işarı ve tedabir-i müttehaze hakkında malumat itası". **B.O.A, DH-ŞFR, 40/78.** " C.7 Nisan 330 Şeyh Mehmed Reşid, Molla Selim'in Konsolos.ane'ye ilticasını mı yoksa bundan başka badi-i istifade bir şey mi ihbar etmiştir. Bahis buyurulan Kôr Said nerelidir ve vak'ada iştiraki ne derecede ve kendisi elyevm nerededir, Şeyh Mehmed Reşid'in ibraz ettiği müessir sadakate nezaretçede başkaca taltifine lüzum var mıdır, iş'arı" **B.O.A,DH-ŞFR, 40/47.**

Bu süreçte Hükümetin ve Dahiliye Nazırı'nın olup bitenlere zaman zaman müdahale ettiğini ve yetkililerinde dikkatlerini çektiği görülmüştür. Yargılamaların başlaması aşamasında yetkililere şu telkinat yapılmıştır: "Divan-ı Harbî teşkil edecek zabıtların yerliden, mücavir ahalisinden olmamasına ve bitarafılığı ile tanınmış zabıttandan intihab edilmesine itina olunması idare-i örfiyye mıntıkası haricine tebid olunacak kesianın kararname ahkâmının müsaadesinden istifade olunarak Taife sevkleri ve fakat meselenin büyük bir şekil ve mahiyette gösterilmemesi için bu teb'idin yalnız ihraçlarına lüzum-ı kat'i görülenlere hasrı..." ayrıca bölge de var olan tekke şeylerinin hükümet yanına alınması hususunda gerekli çalışmaların da önemsenmesi ve gerekli görülecek yerlerde de idare-i örfiyye (sıkıyönetim)'ye geçilmesi istenmiştir²⁴ (Balcıoğlu 1992: 173). Yapılan yargılamalar sonucunda elebaşlarından on iki kişi idama çarptırılmış, bir kısmı tahliye edilmiş bir kısmı sürgün edilmiş, konsoloslukta bulunan Molla Selim ve arkadaşlarına da gıyaben idam kararı verilmişti (Bayraktar 1996: 223). Mesela, bu yargılamalar sonucunda Bitlis olaylarıyla münasebeti olan Bitlis eski Mebusu Sadullah, Şeyh Nasreddin Simekli Sadık, Nasrullah ve Cibranlı Cündî Ağaların aileleriyle müebbeten Taif'de mecburi iskânına Divan-ı Harb tarafından karar verilmişti²⁵. Ancak bu karara da bir müddet sonra müdahale edilmiş ve çeşitli sebeplerden dolayı bunların Taif'de değil Medine'de ikametleri uygun bulunmuştu²⁶.

Bu sırada Rus Konsolosluğu'na sığınan Molla Selim ve arkadaşlarının da iadesine çalışılmaktaydı. Rus Hükümeti'yle işbirliği yaptıkları ortaya çıkan asilerin konuşmalarından korkan Rus Hükümeti bu manada hep olumsuz tavır takınmış, en sonunda da Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve savaşa her iki devletin de taraf olması Rus Hükümeti'nin Konsolosluğu'nun basılma ihtimalini de dikkate alması sonucu asileri teslim etmek zorunda kalmıştı. Bunlar da Divan-ı Harbî'n kararları doğrultusunda idam edilmişlerdi (Bayur 1991: 190; Balcıoğlu 1992: 173; Bayraktar 1996: 223).

Savaşın ilerleyen safhalarında gerek hükümetin içinde bulunduğu sıkıntılar gerekse de bölgenin hassas dengelerinin dikkate alınması sonucu bu dönemin birlik beraberlik için mecburiyet arzeden nazik şartları sonucu Hükümeti daha da sağduyulu kararlar almasına mecbur etmişti. Bu bağlamda Bitlis olaylarından dolayı Medine-i Münevver'e sürgün, Sivas; Ankara ve Bitlis hapishanelerinde ve diğer yerlerde tutuklu

²⁴B.O.A, DH-ŞFR, 40/31; B.O.A,DH-ŞFR, 40/32.

²⁵"Bitlis Vak'ası münsebetiyle teb'idlerine Divan-ı Harbce karar verilen Bitlisli Mebus-ı sabık Sadullah ve Şeyh Nasreddin ve Nasrullah Efendilerle Simekli Sadık ve Cibranlı Cündî Ağaların Taife müteveccihen 5 Mayıs 330 tarihinde Bitlis'ten yola çıkarıldı." B.O.A, DH-ŞFR, 41/46.

²⁶"Bitlis'de müteşekkil Divan-ı Harb-i Örfiyye'ce maale mevaki'-i be'ideye müebbeten nefyelerine karar verilmiş olan Müftizade Sadullah Efendi ile Cibranlı Cündî ve Simekli Sadık Ağaların ve Şeyh Nasreddin ve Şeyh Nasrullah Efendilerin gerek berren gerek bahren Taife sevkleri mümkün olamayacağı muahaberat-ı cariyeden anlaşılmasına binaen merkumenin Medine-i Münevver'e ikametleri bittensib icab idenlere tebligat ifa kılınmış..." B.O.A,DH-ŞFR, 42/102.

bulunanların “İrade-i Seniyye” kararıyla afv edildiklerini²⁷ ayrıca da alınan bu karar Meclis-i Vükelaca da onanarak uygulamaya konulmuştu²⁸.

Sonuç

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan Kürtlerin birçok sorunu vardı. I.Dünya Savaşı’ndan hemen önce ortaya çıkan Molla Selim Ayaklanması alınan tedbirlerle başarısızlıkla sonuçlandı. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e vuku bulan birçok ayaklanmadan biri olarak kaldı.

Netice itibarıyla Rusya’nın verdiği büyük destekle Vilâyet-i Şârkiyye’de patlak veren Kürtçü ve irticaî karakter de meydana gelen ayaklanmalardan biri olan Bitlis Hadisesi, Hükümetin soğukkanlı ve yerinde ve zamanında müdahaleleriyle büyümeden bastırılmış sonunda da sağduyulu tavırlarıyla ülkenin bölünmezliği temin edilebilmiş oldu.

KAYNAKÇA

A) Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BOA)

B) Süreli ve Elektronik Yayınlar

Tanin Gazetesi

http://www.nur.org/tr/islamiyet/nurkutuphanesi/Seyyid_ve_Serif_Uzerine_111356

C) Kitaplar

ALAKOM, Rohat. Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987), İstanbul: Denge Yayınevi, 1991.

AYDOĞAN, Erdal. İttihat ve Terakki’nin Doğu Politikası. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

BALCIOĞLU, Mustafa. “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Bir Rus Komplosu: Şeyh Selim Ayaklanması”. Türk Kültürü, 30/350 (Haziran 1992).

BAYRAKTAR, Bayram. “1914 Bitlis Ayaklanması”. V. Askerî Tarih Semineri Bildirileri, 1. Ankara: 1996.

BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılabı Tarihi, c.II, ks. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.

BEDİRHAN, Abdurrezak. Otobiyografya. (Çev. Hasan Cuni). İstanbul: Peri Yayınları, 2000.

BRÜİNESSEN, Martin van, Kürdistan Üzerine Yazılar. (Çev. Nevzat Kırış vd.) İstanbul: İletişim Yay., 1992.

ÇANKAYA, Ali. Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, c.III. Ankara: SBF Yayınları, 1968.

²⁷Bu afvlar için alınan İrade-i Seniyye de şöyle denilmekteydi: “Bitlis Hadisesi’nden dolayı mahkumun ve menfiyyen Medine-i Münevvere, Sivas, Ankara, Bitlis hapisanelerinde ve mahal-i sairede mevkuf bulunan eşhasın aflarını Meclis-i Vükelâ kararıyla tensib olunmuştur” **B.O.A, MV. 237/126.**

²⁸“...Eşhasın afvları hususunda Meclis-i Vükelâ kararıyla bilistizan irade-i seniyye şerefşudur buyurularak Adliye ve Harbiye Nezaretlerine tebligat ifa kılındığı batezkere-i samiye izbar buyurulmuş icab edenleri bildirilmesi” **B.O.A, DH-ŞFR, 47/190.**

- İLDENİZ, Hüseyin. "Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Meydana Gelen Ayaklanmaların Dış Destek Bağlantıları". V.Askeri Tarih Semineri Bildirileri, I, Ankara: 1996.
- PEKDEMİR, Rüştü. I.Cihan Harbi'nde Bitlis'in Ruslar Tarafından Zaptı (Daktilo-Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi). Ankara: 1957.
- REYNOLDS, Michael A. The Ottoman-Russian Struggle For Eastern Anatolia and The Caucasus, 1908-1918: Identity, Ideology and The Geopolitics of World Order. New Jersey: Princeton University Press, 2003.
- REYNOLDS, Michael A. "The Mullah Selim Uprisng and Emperial Russian Designs en Anatolia". Türk Dünyasına Bakışlar (Prof.Dr. Mehmet Saray'a Armağan), İstanbul: 2003.
- SOMAKIAN, Manoug Joseph. Empires in Conflict: Armenia and the Great Powers, 1895-1920. New York: St. Martin's Press, 1995.